

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

حرکت از اقتصاد اسلامی تا اقتصاد کلاسیک با استفاده از آیات قرآن

علی رستمی^۱

علی ولی پور^۲

چکیده

امروزه یکی از مباحث مهم، استراتژیک و تأثیرگذار در عرصه سیاستگذاری دنیا، مباحث اقتصادی است که به نوعی تمامی عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ملل را تحت تأثیر قرارداد و درگیر خود نموده است. اهمیت جنبه‌های اقتصادی در دنیای امروز از یک سو و ادعای دنیای غرب مبنی بر بروز و پیدایش نظریه‌های اقتصادی از دنیای غرب و لزوم تبعیت همگان از آموزه‌های ایشان ما را بر آن داشت تا با مروری بر ادبیات ارائه شده در این زمینه و با مراجعه به آیات قرآن کریم، روایات، اندیشه‌های دانشمندان اسلام و مقالات ارائه شده توسط اندیشمندان معاصر به مطالعه تطبیقی مبانی اقتصاد کلاسیک و اسلام بپردازیم. این مقاله با مروری بر آیات قرآن و مقالات موجود در این حوزه به این نتیجه دست یافته که اساس و بنیادهای اقتصاد کلاسیک و هر آنچه که در دنیا تحت عنوان اقتصاد برآمده از دنیای غرب شناخته می‌شود، در چند قرن قبل از آن توسط آیات قرآنی ارائه شده و در سده‌های بعد نیز توسط دانشمندان اسلامی به تفصیل تدوین گردیده است. همچنین مقایساتی در زمینه نحوه نگرش اسلام و اقتصاددانان غیر اسلامی به مسائل اقتصادی نیز صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: اقتصاد اسلامی، اقتصاد کلاسیک، مصلحت در اسلام، سود در اسلام، اقتصاد و آیات قرآن، الگوی اقتصاد اسلامی

۱- مقدمه:

پس از استقلال ملل مسلمان از زیر یوغ استعمار در دهه‌های آخر قرن بیستم، موسسات و نهادهای سیاسی اسلامی شروع به شکل گرفتن کردند. در بخش اقتصادی نیز منجر به این شد که تحت لوای اقتصاد اسلامی اقدام به مطالعاتی در این زمینه گردد. در مدت زمان تقریباً کوتاهی، ادبیات وسیعی در این زمینه گسترش یافت و در حالیکه تعدادی از کشورها در حال اسلامی کردن اقتصادهایشان بودند، پدیده غالب، پیدایش و رشد نهادهای مالی در سرتاسر جهان بود. اهمیت اقتصاد اسلامی بعد از افول اقتصاد سوسیالیستی در دهه ۱۹۸۰ و ناتوانی اقتصادهای توسعه یافته در مبارزه با فقر و فساد در کشورهای جهان سوم، رشد قابل توجهی کرده است. سیستم اقتصاد اسلامی صرفاً گزینه‌ای در راستای سرمایه داری یا کمونیسم و ... نیست. بلکه این ادعا را دارد که قدرت حل تعارض بین مالکیت خصوصی و عمومی را نیز در این سیستمها دارد. بعلاوه، اقتصاددانان اسلامی

۱. دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر

۲. دانشجوی دکتری مدیریت بازاریابی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر (نویسنده مسئول): a-valipour@agri-bank.com

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

مدعی هستند که مشکلات فلج کننده ناشی از بدهی هایی را که بسیاری از کشورهای توسعه یافته با آن گریبانگیر بوده و منجر به عدم ثبات در بازارهای مالی آنها می گردد، می شود با ورود اصول اسلامی وابسته به مسائل اقتصادی در بنیان اجتماع و تبعیت از آن حل کرد که نتیجه آن نیز افزایش یکپارچگی در جهان خواهد بود.

۲- بیان مسأله:

تمایل فزاینده ای که به مطالعه اقتصاد و مالیه اسلامی نه تنها در کشورهای اسلامی، بلکه در بسیاری از نشستهای آموزشی جهان غرب بوجود آمده، موجب گردیده تا این موسسات در ارائه دوره های اقتصاد اسلامی با محدودیتهایی مواجه شوند که یکی از آنها فقدان مطالب مرتبط و قابل استفاده است. با توجه به ماهیت نو ظهور این روشها، بسیاری از نوشته ها و مطالعات انجام شده در زمینه اقتصاد اسلامی بصورت موازی هستند. با توجه به مرور مطالعات انجام شده در این زمینه به نظر می رسد، تمایل و رویکرد محققان و نویسندگان اخیر در این زمینه، بیشتر به سوی موسسات مالی و بانکی سوق پیدا کرده است. فلذا مقالات اندکی ایده های تئوریک در این زمینه را هسته فعالیت خود قرار داده اند. (عمرچاپرا، ۱۹۹۱)

برای پر کردن این خلاء و رسیدن به تقاضای روزافزون دانشگاهها و موسسات آموزشی، نیاز به کتابهایی است که ایده های بنیادی و مبانی تئوریک پایه های اقتصاد اسلامی را مورد آزمون قرار دهد. با توجه به موارد گفته شده، اصول و ارزشهای اسلامی بخش پیوسته ای از اصول اساسی این نظم و نظام است.

بعضی از ایده های بنیادی، مشخص و بارز در این زمینه به شرح زیر هستند:

۱- اصول بنیادین و احکام برآمده از پارامترهای اقتصاد اسلامی، همگی بر مبنای منابع شناخته شده دانش اسلامی هستند که عبارتند از: قرآن، حدیث، اجماع و قیاس. این مسئولیت به عهده خبرگان ودانشمندان اسلامی (فقها) است که این احکام را در عصر حاضر پیاده سازی نموده و با عباراتی شفاف و قابل فهم ارائه نمایند.

۲- جدای از این احکام، بخش جدایی ناپذیری از تجزیه و تحلیلهای اقتصاد اسلامی مربوط به مفاهیم اسلامی مشخص، قواعد و فروضی است که از فقه بر می آید. برای مثال فروض رشد، اسراف و استصناع نیاز دارند تا در چارچوب اصول و مقررات اسلامی نهادینه گردند.

۳- اقتصاد اسلامی می تواند از بدنه دانش و تحلیل اقتصاد کلاسیک منتفع گردد. مفاهیم و ایده های آن می توانند در اقتصاد کلاسیک تطبیق یابند البته تا جائیکه اصول و ارزشهای اسلامی را انکار نکرده و خدشه ای به آنان وارد نمایند.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۴- یکی از مسائل اساسی اقتصاد موضوع کمیابی نسبی است که در اقتصاد اسلامی نیز وجود دارد. لیکن مفهوم کمیابی اسلامی از نظر کیفی با مفهوم آن در اقتصاد کلاسیک متفاوت است.

۵- عملکرد ذهنی بنگاههای اقتصاد اسلامی با اقتصادهای کلاسیک متفاوت است. خصوصاً اینکه در یک اقتصاد اسلامی هدف یک بنگاه، حداکثر سازی **مصلحت** است. مصلحت مفهوم وسیعتری از سود است که شامل کسب مطلوبیت و یا سود معلوم و با شرایطی خاص است. (عمرچاپرا، ۱۹۹۱)

با عنایت به موارد فوق، پرسش اساسی که این مقاله به دنبال یافتن پاسخی برای آن است، این سوال است که چرا علیرغم وجود بنیاد های اساسی اقتصاد در دین اسلام و قرآن، هنوز ادبیات پخته و قابل اتکایی در زمینه الگوی اسلامی اقتصاد در قلمرو کشورهای مسلمان وجود ندارد؟ و راهکارهای موجود جهت رسیدن به این الگو و بومی سازی آن با اقتصاد کشور ایران چیست؟

از دیگر وجوه قابل تحقیق و بررسی، کارآمدی نظریه‌ها و آموزه‌های قرآنی در عرصه اجرا و میزان بالای عملیاتی شدن آنها است؛ یعنی علاوه بر اینکه آموزه‌های قرآن در مقام نظر، تئوری و طراحی قابلیت تحدی دارد، کارآمدی این نظریه‌ها نسبت به سایر نظریه‌ها و مکاتب فکری قابل بررسی و مقایسه و احتمالاً قابل تحدی باشد. این موضوع از این منظر قابل بررسی است که بسیاری از جوانب و زوایای اقتصادی ارائه شده در قرآن تاکنون برای بشر غامض بوده و ابعاد آشکار شده نیز پس از گذار سالیان متمادی و بصورتی مبهم و یا محدود ارائه گردیده اند.

۳- مرور ادبیات و پیشینه موضوع

تفکر اسلامی در زمینه اقتصاد دارای ریشه های کهنی است که در منابع فقهی موجود بوده و توسط دانشمندان مسلمان سده های قرون وسطی ارائه شده است. اخیراً و بخصوص در دو دهه آخر قرن بیستم، بروز این تفکر منجر به شکل گیری «اقتصاد اسلامی» بعنوان یک پارادایم جدید شده که با گامهایی سریع و توسعه یافته در حال پیشروی است. با این وجود مفاهیم و تعاریف ارائه شده و روشها و تجزیه و تحلیل های انجام شده در میان اندیشمندان اقتصاد اسلامی تا حدودی متفاوت است. با این وجود تمامی تفاوت‌های موجود بین این متفکرین و دانشمندان در هر زمینه، به مکتبی که به آن تعلق دارند و مفاهیم و اصولی که ایده فلسفی آنها را شکل داده و روش شناسی و ساختار تئوریکی که آنها مد نظر قرار داده اند بر می گردد.

نیازی نیست به این موضوع اشاره کنیم که مخالفت در ماهیت پارادایم های جدید و متدولوژی های آن، که در بین اقتصاددانهای اسلامی وجود داشته، موجب اختلال در روند کاری و رشد و پیشرفت علم شان شده است. اقتصاد کلاسیک یک علم سکولار است که متعلق به مکاتبی با تفکر و فلسفه غیر اسلامی است که با استفاده از متدولوژی پیشرفته و ابزارهای تحلیلی، ارزش دانش اقتصادی، تئوریها و سیاستها را تسخیر کرده

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

است. اینکه اقتصاد اسلامی تا چه میزان می تواند از یک اقتصاد سکولار منتفع گردد، سوال مهمی است. برای پاسخ به این سوال نیاز است تا رابطه بین اقتصاد اسلامی و سکولار را بیابیم و عناصری را که می توانند از اقتصاد سکولار برون آمده و در اقتصاد اسلامی بجا نهاده شوند را بدست آورده و با آن سازگار کنیم. برای انجام چنین کاری، لازم است ابتدا ماهیت اقتصاد اسلامی و روابط داخلی آنها را فهمیده و اصول منطقی و ارزشهای عقیدتی آنها بشناسیم. یکی از مفاهیم اینست که ارتباط با اقتصاد سکولار می تواند بر اساس پایه علمی نیرومندی دیده شده و بنا نهاده شود.

با توجه به اینکه مباحث اقتصادی ارائه شده در کتب علمی اقتصادی با تقسیم بندی های عرفی آن از مفاهیم اولیه، بخشهای مختلف اقتصاد خرد و کلان و ... ارائه می گردند، مانیز در این مقاله به همین منوال به طرح مباحث اقتصادی از دیدگاه اقتصاد دانان مطرح دنیا و سپس مقایسه آیات اقتصادی قران و دیدگاههای دانشمندان اسلامی می پردازیم.

علوم اقتصاد اسلامی: تاریخچه و سیر تکاملی

قبل از بحث در خصوص اقتصاد اسلامی و سیر تکاملی آن بعنوان یک علم، تفاوت میان دانش و علم باید مورد تاکید قرار گیرد. دانش از لحاظ معنی نسبت به علم بسیار فراگیرتر و احاطه کننده تر است. دانش تمام آن چیزی را که در یک زمینه از اطلاعات عمومی جمع شده است مورد کشف قرار می دهد و حقایق را به همان شکلی اثبات می کند که حواس طبیعی، مشاهدات مادی، تفکر فلسفی و نتایج بدست آمده از تلاشهای ذهنی در آن سازمان یافته است. در مقابل، علم فقط محدود به قسمت اخیر از دانش می باشد.

علم اقتصاد اسلامی در روند تکاملی خود با مواردی مواجه شده و شالوده دانش اقتصاد اسلامی را بر آن بنا نهاده است. بدنه این دانش به وسیله دانشمندان مسلمان و فقهای تاسیس و گرد آوری شده است که در جوامع خود به سمت وجوه و مسائل اقتصاد اسلامی گرایش نشان داده اند. دانش اقتصاد اسلامی در بسیاری از کشورهایی که دین اسلام در قرن اول هجری (قرن هفتم میلادی) در آنها نفوذ کرده، جمع آوری شده، اما این رشد دانش اینچنین نبوده است. این دانش در زمینه اجتماعی و فرهنگی رشد بسیاری یافته در حالیکه در سایر وجوه متوقف مانده است. علم اقتصاد اسلامی در تمام دوران رشد و نمو خود با رشد دانش اقتصاد اسلامی در زمینه پولی و مالی، تجارت و بازارهای مالی در تعامل بوده است.

اقتصاد اسلامی بر مبنای پارادایمی است که نه بر مبنای دنیا پرستی است و نه بر مبنای دنیا گریزی و زهد. بلکه تمامی ابعاد انسانی را بعنوان خلیفه خدا در زمین مد نظر قرار داده و همه را برادر می داند. تمامی منابع طبیعی و آنچه که خداوند در اختیار انسان قرار داده است می بایست در راستای رفاه و تعالی انسانها بکار گرفته شود البته در چارچوب « قواعد شرعی ». البته ذکر این نکته ضروریست که سطح رفاه در اسلام صرفاً

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

جنبه مادی نداشته و عملکردی است از توازن میان «ابعاد مادی و معنوی وجودی انسان» و این قابل اجرا نخواهد بود مگر با مقاصد شرعیه اسلامی. (عمرچاپرا، ۱۹۹۱)

تعریف نظام اقتصادی اسلام

می توان نظام اقتصادی اسلام را به صورت ذیل بیان کرد:

نظام اقتصادی اسلام، مجموعه ای از الگوهای رفتاری و روابط اقتصادی در سه حوزه تولید و توزیع و مصرف است که از کتاب و سنت پیامبر اکرم (ص)، امامان معصوم (علیهم السلام) و عقل استنباط می شود (میرمعزی، ۱۳۸۱، ص ۲۱).

در این تعریف، نظام اقتصادی اسلام نظام مفروضی است که در آن الگوهای رفتارها و روابط براساس بینش های اسلامی، سنت های الهی و در چارچوب احکام حقوقی و اخلاقی اسلام شکل گرفته اند و یک نظام محقق در خارج نیست. در حقیقت مطالعه نظام اقتصادی اسلام مطالعه نظام مطلوب اسلامی است نه نظام موجود. از این رو برای مطالعه آن به منابع اسلامی رجوع می کنیم نه به عالم خارج.

همچنین در این تعریف اجزای نظام اقتصادی، احکام رفتارها و روابط اقتصادی نیست؛ بلکه الگوی رفتارها و روابط اقتصادی است. مقصود از الگو، نمایش ساده مهم ترین عامل های مؤثر در رفتار یا رابطه مورد مطالعه است؛ البته فرض بر آن است که این الگوها در چارچوب احکام حقوقی و اخلاقی اسلامی شکل می گیرند. به عبارت دیگر نظام اقتصادی اسلام براساس این تعریف نظام احکام رفتارها و روابط اقتصادی نیست؛ بلکه نظام الگوهای رفتارها و روابط اقتصادی است. نظام احکام رفتارها و روابط اقتصادی به منزله چارچوب نظام اقتصادی است و می توان آن را جزو نظام های پیرامونی نظام اقتصادی شمرد. (میرمعزی، ۱۳۸۹، ص ۷)

جایگاه نظام اقتصادی اسلام

نظام های پیرامونی نظام اقتصادی که بر آن مؤثر هستند، عبارت هستند از: نظام بینش ها و نظام سنتهای الهی، نظام احکام حقوقی و نظام احکام اخلاقی و دیگر نظام های رفتاری. نظام بینش ها، مبنای نظام اقتصادی، نظام سنت های الهی چارچوب قوانین علمی حاکم بر نظام اقتصادی، و نظام حقوق و اخلاق چارچوب ارزشی این نظام هستند.

رفتارها و روابط انسانها براساس نظام بینش ها و در جهانی که نظام سنتهای الهی در آن جاری است، در چارچوب نظام اخلاقی و حقوقی شکل می گیرد. مجموعه رفتارها و روابط انسانها در عرصه های گوناگون زندگی در محیطی متشکل از چهار نظام پیش گفته سمت و سویی می گیرد و خود نظامی را می سازد که اجزای آن رفتارهای انسانی است. از این رو نظام پنجمی که می توان آن را نظام رفتارها نامید، پدید می آید. (میرمعزی، ۱۳۸۹، ص ۷)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

ریشه‌های تاریخی اقتصاد کلاسیک و اقتصاد اسلامی

اینکه آدام اسمیت^۱ را پدر علم اقتصاد نام نهاده اند نیز از جمله مسائلی است که از یک سو به کاهلی مسلمانان در عرصه علمی دنیا برگشته و از سوی دیگر نیز به زیرکی غربی‌ها به شناساندن خود به عنوان نماد علمی دنیا در تمامی جوانب بر می‌گردد. قبل از اینکه آدام اسمیت (۱۷۲۳-۱۷۹۰) پا به عرصه وجود گذارده و کتاب معروف خود تحت عنوان «ثروت ملل» را معرفی نماید، دانشمندان بنام اسلامی با بهره‌گیری از معارف قرآن اقدام به ارائه مفاهیم علم اقتصاد نموده بودند که بدلائل فوق‌الذکر مغفول مانده است. برای روشنتر شدن این موضوع ابتدا به مقایسه یکی از اندیشمندان بنام دنیای اسلام با نام ابن خلدون^۲ (۷۳۲-۸۰۸ هـ.ق) با اسمیت می‌نمائیم:

یکی از متفکران بزرگ اسلامی، ابن خلدون (۷۳۲-۸۰۸ هـ.ق) که در مقدمه^۳ معروف تاریخ خود، نظریات و آرای اجتماعی و اقتصادی ارزشمندی مطرح کرده، در خصوص سه مقوله ارزش، نظریه مقداری پول و عرضه و تقاضا را مورد بررسی قرار داده است.

ابن خلدون ۴۰۰ سال پیش از آدام اسمیت (مقارن اواخر قرون وسطی) مقدمه را تألیف نموده است. بدین روی، مقایسه افکار این دانشمند اسلامی با آرای پدر علم اقتصاد، برجستگی و اهمیت نظریات او را نشان می‌دهد. حضور چنین دانشمند سرشناسی از دنیای اسلام در چهار قرن قبل از ظهور اقتصاد دانی همچون آدام اسمیت و ارائه نظریات اقتصادی که در ادامه به آنها اشاره می‌گردد نشان از غنای ادبیات اقتصادی در دنیای اسلام بوده که به مرور به جای پخته‌تر شدن و تسری مبانی آن به قلمرو ممالک غیر اسلامی، تحت تاثیر عوامل اجتماعی و سیاسی مختلفی منفعل و متأثر از مبانی اقتصادی دنیای غرب گردیده است.

شریعتی نجف آبادی (۱۳۹۱) معتقد است که در مطالعه نظریات اسمیت (بعنوان پدر علم اقتصاد کلاسیک)، به اصول و مبانی ارزشمندی در زمینه ارزش، تقسیم بندی ارزش، نظریه عرضه و تقاضا، نظریه مقداری پول، تقسیم کار، توسعه، نظریه قیمت، تولید و بسیاری از موارد دیگر بر می‌خوریم که در یک مطالعه تطبیقی با نظریات ارائه شده توسط این دانشمند شهیر اسلامی، متوجه می‌شویم که این نظریات با ادبیاتی دیگر و در زمانی مقدم بر اسمیت توسط وی ارائه و تشریح گردیده است.

در ادامه، مختصری در خصوص مبانی اقتصادی ارائه شده توسط ابن خلدون در قرن هشتم هجری اشاره

می‌گردد:

1 - Adam Smith

2 - Abū Zayd ‘Abdu r-Rahmān bin Muhammad bin Khaldūn Al-Hadrami

۳. بخشی از کتاب معروف تاریخ ابن خلدون (شناخته شده‌ترین اثر ابن خلدون کتاب تاریخ اوست که مقدمه‌ی آن از خود اثر بسیار مهم‌تر است).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

الف) ارزش آفرینی کار در پرتو نظریه تقسیم کار ابن خلدون

از دیدگاه ابن خلدون، اولاً: منشأ ایجاد ارزش، کار انسانی است؛ ثانیاً: دلیل اختلاف رفاه در شهرهای گوناگون، تفاوت در سطح کارهایی است که در مجموع شهر انجام می گیرد.

اهمیت کوشش از دیدگاه ابن خلدون ابن خلدون با الهام گیری از مضامین متون دینی اهمیت کوشش و فعالیت انسانی را در کسب معاش متذکر می گردد.

ب) منشأ تفاوت رفاه از دیدگاه ابن خلدون

ابن خلدون منشأ تفاوت رفاه در شهرهای مختلف را تفاوت در میزان کارهای انجام گرفته در آن شهرها می داند: «علت آن (تفاوت رفاه در شهرها) تفاوت و اختلاف کار در شهرهای مزبور می باشد چنانکه گویی همه آنها بازارهایی مخصوص کارهاست و خرج در هر بازاری به نسبت خود آن است...». در هر جا درآمد و هزینه بیشتر باشد وضع معاش اهالی آن عظیم تر و وسیع تر خواهد بود... که احوال تجمل خواهی و ثروت در آن شهر انبوه تر و فزون تر است و بنابراین وضع معاش اهالی آن هم فراوان تر و بیشتر است... تا آنکه یاد کردیم به شهرهایی می رسیم که کارشان برای فراهم آوردن ضروریات زندگانی آنان وافی نیست... و به همین سبب مردم این گونه شهرهای کوچک، ضعیف احوال اند و تا حدی دچار فقر و بینوایی هستند، زیرا کارهایشان در برابر ضروریات زندگانی وافی نیست و مال و ثروتی که برای ثمره دادن به کار می اندازند فزونی نمی یابد و از این رو دارایی آنان رشد و توسعه نمی یابد و به جز در موارد نادری بینوا و نیازمند می باشند. (اخوان، ۱۳۸۵)

ج) اهمیت کار و تلاش در بهره گیری از منابع خدادادی:

نیروهای بشر پراکنده است، پس آنها در این مورد اشتراک دارند و آنچه یکی از آنان در نتیجه این گشادگی بدست می آورد دیگری را از آن محروم می کند مگر آنکه عوضی از وی باز گیرد، پس هنگامی که انسان قدرت یابد و از مرحله ناتوانی درگذرد و در برگزیدن پیشه ها تلاش می کند تا آنچه را خدا به سبب آن به او ارزانی داشته است در تحصیل نیازمندیها و ضروریات زندگانی از راه پرداختن عوض آنها خود خرج کند.

خدای تعالی می فرماید: پس روزی را نزد خود بجوید و گاهی هم وسیله روزی بی کوشش و تلاش بدست می آید مانند بارانهایی که برای زراعت سودمند است و مانند آن. ولی با همه این چنین موجباتی فقط کمک وی می باشد و ناچار باید تلاش کند. این نظریه ابن خلدون نشانگر روحیه حاکم بر اندیشمندان و جوامع اسلامی در خصوص لزوم تحرک و فعالیت مفید انسانها و پرهیز از انزواگرایی است، که بر جوامع مسیحی در قرون وسطی حاکم بوده و در قرون اخیر به خصوص پس از حمله مغول بر جامعه اسلامی حاکم شد و از عوامل مهم انحطاط تمدن شکوفای اسلامی به شمار می رود. (اخوان، ۱۳۸۵)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

مشاغل از دیدگاه ابن خلدون :

او مشاغل را به چند دسته تقسیم می‌کند: مشاغل صنعتی، بازرگانی و تجاری و کشاورزی
ابن خلدون دو نوع اول از فعالیتهای اقتصادی را تحت عنوان طرق کسب روزی در پرتو اعمال انسانی ذکر
می‌کند. لیکن کشاورزی را تحت عنوان استخراج محصولات می‌داند که در دل طبیعت برای انسان نهاده شده
است. وی معتقد است مشاغل صنعتی به دو قسم هستند:

قسم اول: از صنایع که برای جامعه ضروری شناخته می‌شوند و بیشتر با دست، سرو کار دارند و فکر و
جنبه عملی شان بیش از جنبه نظریشان است؛ مانند نجاری، خبازی، بافندگی و درودگری. این گروه را می
توان تحت عنوان صنایعی نام برد که به تولید کالا می‌پردازند و محصول آنها مادی و محسوس است.
قسم دوم: از صنایع که از حیث موضوع، شریف شمرده می‌شوند و از ارزش علمی بیشتری برخوردارند تا
عملی مانند: مامایی، نویسندگی، نوازندگی و پزشکی. ابن خلدون به این دسته از فعالیتهای عنوان هنر نیز داده
است. این دسته را می‌توان تحت عنوان خدمات قرار داد. (همان)

منشاء ارزش از دیدگاه ابن خلدون:

خدمات: در مورد خدمات نظیر مامایی، پزشکی و نویسندگی که به تولید غیرمادی اشتغال دارند از آنجا که مواد
اولیه به کار نمی‌رود و نیازی به سرمایه نمی‌باشد، ابن خلدون ارزش را کلاً ناشی از کار می‌داند.
کالاها: در خصوص کالاها و محصولات محسوس مادی از آنجا که در آن مواد اولیه به کار رفته است لذا ارزش
آن را ناشی از دو عامل می‌داند. یکی کار و دیگر ارزش مواد اولیه به کار رفته در آنها. لیکن در این موارد هم
ابن خلدون اهمیت بیشتر برای کار قائل است و ارزش کار را بیشتر می‌داند. ابن خلدون معتقد است که گاهی
وجود عامل کار در یک کالا آشکار و مشخص است و گاهی نیز ناپیدا و نامشخص. (اخوان ، ۱۳۸۵)

قیمت و عملکرد عرضه و تقاضا در تعیین آن:

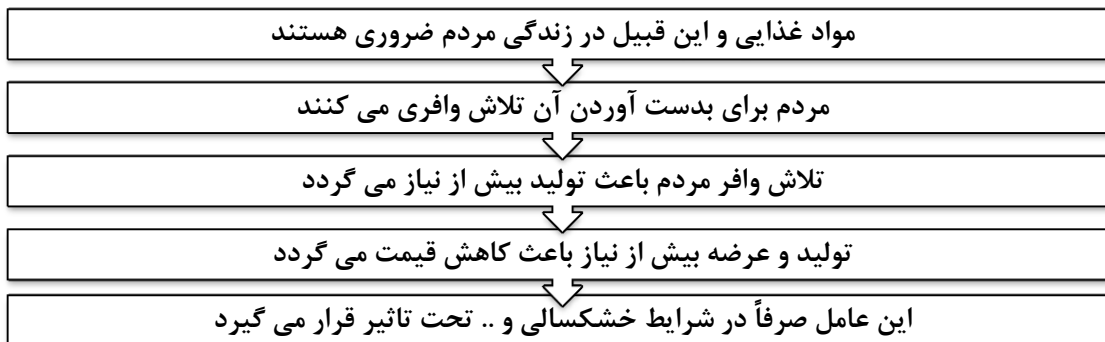
ابن خلدون کالاهای مورد نیاز مردم را به دو دسته تقسیم می‌کند:

- ۱- کالاهای ضروری مانند مواد غذایی یعنی گندم، جو، باقلا، نخود و سایر حبوبات.
 - ۲- کالاهای تفننی و کمالی (کالاهای معمولی و کالاهای لوکس) مانند خورشها، میوه‌ها، انواع پوشیدنیها،
اثاث و ابزار خانه، وسائل نقلیه و انواع ساختمانها و بناها
- ابن خلدون تحلیل جالبی در خصوص عملکرد عرضه و تقاضا، کالاهای ضروری و کالاهای لوکس دارد که
به اختصار و در قالب یک نمودار شماتیک به شرح زیر ارائه می‌گردد:

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

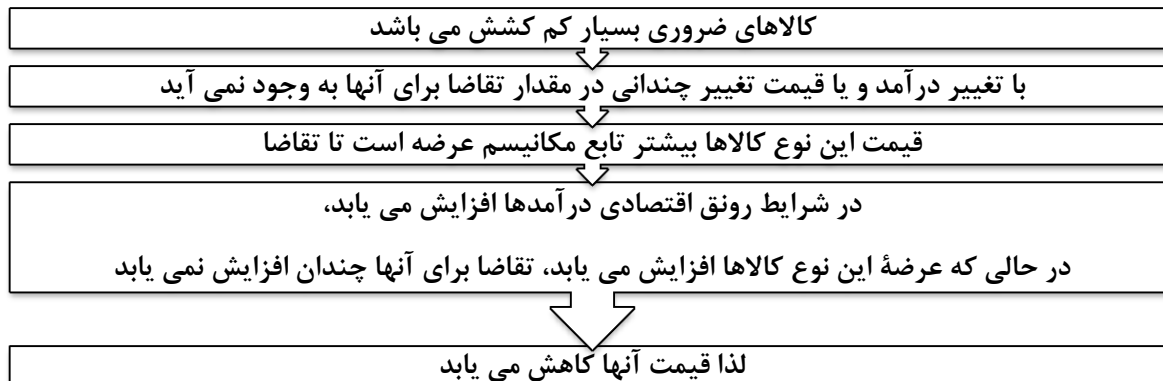
۱: عملکرد عرضه و تقاضا در باره کالاهای ضروری

توجیه اقتصادی نظر ابن خلدون:

چنانکه می دانیم کالاهای ضروری بسیار کم کشش می باشد. لذا با تغییر درآمد و یا قیمت تغییر چندانی در مقدار تقاضا برای آنها به وجود نمی آید، پس قیمت این نوع کالاها بیشتر تابع مکانیسم عرضه است تا تقاضا. شرایط رونق اقتصادی که درآمدها افزایش می یابد، در حالی که عرضه این نوع کالاها افزایش می یابد، تقاضا برای آنها چندان افزایش نمی یابد، لذا قیمت آنها کاهش می یابد.

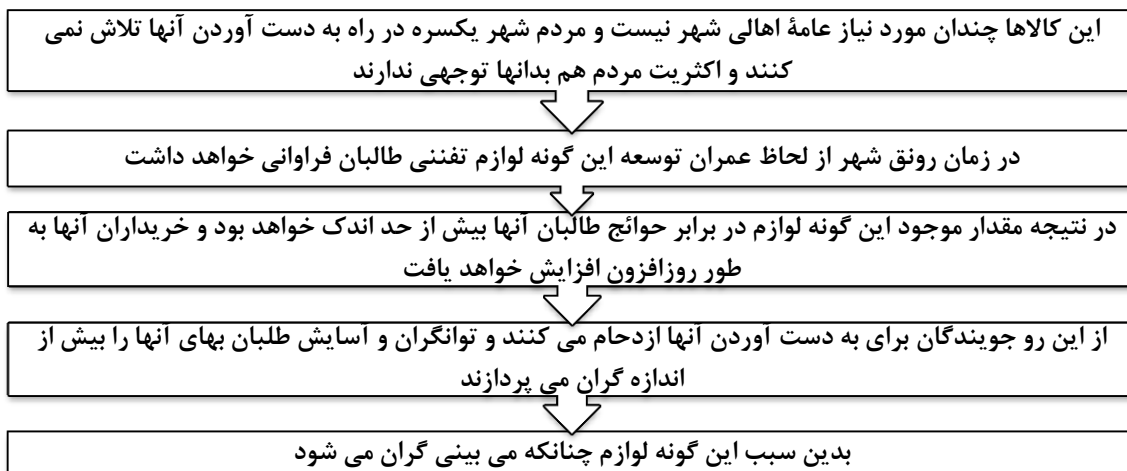
۲: عملکرد عرضه و تقاضا در باره کالاهای ضروری

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۳: عملکرد عرضه و تقاضا در باره کالاهای لوکس

ابن خلدون و نظریه تورم:

(ابن خلدون) در مورد تورم معتقد است که کالاهای ضروری مثل گندم، باقلا، پیاز و غیره دچار تورم نمی شوند، زیرا قیمت این نوع کالاها به طوری که ملاحظه شد کمتر تابع مکانیسم تقاضا بوده و بیشتر تابع عرضه می باشد. از آنجا که مقدار عرضه بیش از مقدار تقاضای آنهاست، قیمت واحد هر یک از آنها تنزل می یابد. کالاهای لوکس و تجملی دچار تورم می شوند، زیرا تولید این کالاها در شرایط عمران اقتصادی، کم خواهد شد. نتیجتاً با افزایش تقاضا برای خرید آنها، قیمت آنها بالا می رود. از این تجزیه و تحلیل، می توان نتیجه گرفت که ابن خلدون از عملکرد عرضه و تقاضا در بازار آگاهی داشته و همانند مارشال و کینز معتقد است که هر دو در تعیین قیمت نقش مهمی دارند. (اخوان، ۱۳۸۵)

ابن خلدون و نظریه مقداری پول:

ابن خلدون برای پول سه نقش قائل گردیده است: واسطه میان مبادلات، معیار ارزش، و وسیله ذخیره ارزش. ابن خلدون پول را مشتمل بر دو فلز قیمتی طلا و نقره می داند که دارای ارزش ثابت می باشد و از نوسانات بازار دور است. او پول را خنثی و بدون اثر در فعالیتهای اقتصادی می داند، لیکن اینکه سطح عمومی قیمتتها مستقیماً با مقدار پول در گردش بستگی دارد، در افکار ابن خلدون مشاهده نمی گردد. نظریه پردازان جدید نظریه مقداری پول، پول را خنثی دانسته و سطح عمومی قیمتتها را مستقیماً با مقدار پول در گردش در ارتباط می داند. (اخوان، ۱۳۸۵)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

نظریه نیروی کار مولد و غیر مولد:

اسمیت نیروی کار مولد را در حیطه کالا پنداشته و از خدمات، نامی نمی‌برد. او در کتابش، کار صنعت‌گران و بازرگانان را به اندازه کشاورزان، مولد نمی‌دانست. در واقع او نتوانسته بود ارزش خدمات را درک کند؛ در حالی که اقتصاد امروز، تولید را در دو عرصه کالا و خدمات تقسیم‌بندی می‌کند

نظریه رشد و توسعه اقتصادی در مکتب کلاسیک و قرآن

اولین نظریه رشد در مکتب کلاسیک، توسط اسمیت ارائه شده است. در این نظریه، مباحث زیر مطرح است:

- تولید تابع عوامل تولید است؛
- سرمایه‌گذاری تابع سود است؛
- تراکم سرمایه موجب پیشرفت فنی می‌شود؛
- سود، به عرضه نیروی کار و سطح تکنیک بستگی دارد؛
- تعداد کارگران فعال، به میزان دستمزد (سهم عامل کار از درآمد ملی) بستگی دارد؛
- دستمزد به حجم سرمایه‌گذاری بستگی دارد.

وی پروسه رشد اقتصادی را در نظام سرمایه‌داری می‌بیند. از نظر وی، سرمایه‌داری، نه تنها منابع تولیدی را در جهت باارزش‌ترین کاربردها هدایت می‌کند، باعث رشد و پیشرفت اقتصادی نیز می‌شود. رفاه اقتصادی به ظرفیت تولیدی بستگی دارد؛ ظرفیت تولیدی هم به نوبه‌ی خود، به انباشت سرمایه و تقسیم کار وابسته است. با تقسیم کار و تخصص نیروی انسانی، بهره‌وری کار بالا رفته و درآمد واقعی افزایش می‌یابد.

با افزایش درآمد، سود زیاد شده و پس‌انداز و سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد؛ که خود، باعث پیشرفت در شیوه فنی تولید خواهد شد. در نتیجه، هزینه‌ها کاهش یافته و میزان سود را افزایش می‌دهد و پس‌انداز و سرمایه‌گذاری بیشتر، ممکن می‌شود. از طرف دیگر، با ازدیاد سرمایه‌گذاری، تقاضای نیروی کار شدت می‌پذیرد و در وضعی که عرضه نیروی کار ثابت باشد، دستمزد واقعی بالا رفته و در حدی بالاتر از سطح معیشتی دستمزد قرار می‌گیرد. به مرور زمان، جمعیت رشد می‌کند و عرضه نیروی کار را بالا می‌برد و دستمزد واقعی را به اندازه‌ی پیشین، یعنی حد معیشتی، تنزل می‌دهد. با افزایش عرضه نیروی کار میزان سود دوباره بالا رفته و بر مقدار پس‌انداز و سرمایه‌گذاری می‌افزاید.

هرگاه میزان پیشرفت فنی در حد افزایش سرمایه‌گذاری‌ها و در نتیجه، تقاضای نیروی کار از رشد جمعیت و عرضه آن پیشی گیرد، میزان دستمزد روند صعودی خواهد داشت و در هر مرحله، به علت رابطه‌ی مستقیم بین انباشت سرمایه، بهره‌وری کار و میزان تولیدات واقعی، می‌توان بیان داشت که رشد تولید سرانه از مصرف سرانه بیشتر است. از این‌رو اقتصاد اسمیت دارای رشد ثابت و منظمی خواهد بود. (راسل وینستن، ۱۳۹۱)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

اقتصاد در قرآن:

بی تردید بخش قابل توجهی از آیات قرآن به پدیده‌های هستی و راهنمایی انسان‌ها در تدبیر امور آن‌ها اختصاص یافته و سعادت دنیا و آخرت آنان را تضمین نموده است. (رفیعی محمدی، ۱۳۹۳) از گذشته تا به امروز مفسران و دانشمندان اسلامی در ابعاد متنوع تفسیر علمی، اظهارنظر کرده و تلاش کرده‌اند تا به مدد کشفیات و یافته‌های علمی به تفسیر آیات قرآن بپردازند. تفسیر علمی که در میان اندیشمندان اسلامی با موافقت‌ها و مخالفت‌هایی مواجه شده است، امروزه دغدغه ذهنی بسیاری از متفکران را به خود جلب کرده و روز به روز به علاقه‌مندان آن افزوده می‌شود. (حسینی کوهساری، ۱۳۹۰)

قرآن کریم در آیات ۵۸ تا ۶۲ سوره بقره ضرورت آشنائی با علم اقتصاد را مطرح نموده است. بر طبق نظریه علامه طباطبائی در تفسیر المیزان، مطالعه این آیات نشانگر اهمیت علم اقتصاد در زندگی انسانهای آن دوران بوده است. علامه طباطبائی معتقد است شرایط زندگی در شهر بیت المقدس برای قوم بنی اسرائیل تسلیم بودن در برابر قوانین اقتصادی و حقوق شهروندی است که اگر تابع این قوانین همزیستی و حقوق شهروندی شوند از هرج و مرج و متلاشی شدن نجات می‌یابند. (طباطبائی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۲۴۹).

بر اساس پژوهشهای بعمل آمده توسط قرآن پژوه معاصر حضرت آیت الله العظمی نکونام (۱۳۸۶، صص ۱۰-۱۲) تعداد یکصد و یازده سوره از سوره‌های قرآن کریم دارای آیات اقتصادی است و صرفاً سیزده سوره در قرآن هستند که دارای آیات اقتصادی نمی‌باشند. این موضوع بیانگر میزان اهمیت مباحث اقتصادی در دین اسلام و قرآن می‌باشد.

۴- تبیین ارتباط مقاله با الگوی پیشرفت کشور

سیاستگذاری اقتصادی در یک کشور اسلامی نیازمند قوانین و مبانی اقتصادی برآمده از اسلام است. همچنین برای رشد و شکوفایی اقتصادی مستمر یک کشور اسلامی باید از اصولی بهره گرفت که ضمن حفظ جایگاه کشور اسلامی در عرصه اقتصاد جهانی، از معیارها و خطوط قرمز تعیین شده توسط اسلام و قرآن عدول نگردد. تفاوت اقتصاد اسلامی از غیر اسلامی، در شیوه نگرش به اقتصاد دنیوی و آخرت انسان است. از طرفی آنچه امروزه در مراکز آموزشی و پژوهشی ما (بویژه در مقطع آموزش عالی) به عنوان مبنای آموزش و پژوهش قرار می‌گیرد، مجموعه‌ای از آثار اندیشمندان غیر مسلمان است که علیرغم اینکه پس از قرن‌ها از مکتب ۱۴۰۰ ساله اسلام برگرفته شده‌اند اما در بردارنده اندیشه‌های غیر اسلامی هستند. تکیه بر آثار و تالیفات و پژوهش‌هایی که توسط غیر مسلمانان انجام می‌گیرد، فرصتی است برای کسانی که قصد اشاعه نظرات و اندیشه‌های خود به سایر ممالک را دارند. امروزه اندیشمندان در کلیه علوم، بویژه در اقتصاد و مسائل مالی هر لحظه باب جدیدی به روی علم و بهره‌گیری از آن می‌گشایند و با ارائه راه‌حلی به مسائل پیش روی بشر پاسخ می‌

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

دهند. لذا این مقاله در تبیین تلاش است با مبانی و اصول اقتصادی ارائه شده در قرآن و اسلام، پژوهشگران را به کنکاش بیشتر در اقتصاد اسلامی ترغیب نماید تا از این رهگذر باب جدیدی در مسائل مالی و اقتصادی اسلامی گشوده شده و الگویی مناسب با رشد و توسعه کشورهای مسلمان از جمله کشور عزیزمان ارائه گردد.

۵- یافته های پژوهش:

پس از مرور ادبیات موضوع و مطالعه مفاهیم اولیه و تاریخچه اقتصاد کلاسیک و اسلام، با مراجعه به آیات قرآن و تطبیق آن با موضوعات مطرح شده در حوزه اقتصاد از جمله: توسعه، عدالت اقتصادی، نگرش نسبت به نیروی کار، اهمیت کار، مالکیت، نقش دولت در اقتصاد و ... مفاهیمی از متن آیات قرآنی بدست آمده که به تفصیل در این مقاله ارائه می گردد:

تفاوت اقتصاد اسلامی با دیگر مکاتب اقتصادی

قرآن کریم تفاوت اقتصاد اسلامی با دیگر مکاتب اقتصادی را در رویکرد دنیا گرایانه یا آخرت گرایانه می داند. آیه ۲۰ سوره شوری حکایت گر این موضوع است:

کسی که کشت آخرت بخواهد برای وی در کشته اش می افزاییم و کسی که کشت این دنیا را بخواهد به او

از آن می دهیم و آلی در آخرت او را نصیبی نیست (شوری / ۴۲ / ۲۰)

انسان اقتصادی از دیدگاه اسلام (علاء الدین ، ۱۳۹۰):

- آزمایش انسان از طریق اموال و ثمرات: قطعاً شما را به چیزی از قبیل ترس و گرسنگی و کاهشی در

اموال و جانها و محصولات می آزماییم و مژده ده شکیبایان را (بقره / ۲ / ۱۵۵).

- انسان معتدل در جمع دنیا و آخرت: و برخی از آنان می گویند پروردگارا در این دنیا به ما نیکی و در

آخرت [نیز] نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش [دور] نگه دار (بقره / ۲۰۱).

توسعه در آیات قرآن (علاء الدین ، ۱۳۹۰):

الف) توسعه:

و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید آنگاه که دشمنان

یکدیگر بودید پس میان دلهای شما الفت انداخت تا به لطف او برادران هم شدید و بر کنار پرتگاه آتش بودید

که شما را از آن رهانید این گونه خداوند نشانه های خود را برای شما روشن می کند باشد که شما راه یابید

(۱۰۳) و باید از میان شما گروهی [مردم را] به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی بازدارند و

آنان همان رستگارانند (۱۰۴) (آل عمران / ۳ / ۱۰۳ و ۱۰۴)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

ب) شاخصه توسعه:

بر شما حرام شده است مردار و خون و گوشت خوک و آنچه به نام غیر خدا کشته شده باشد و حیوان حلال گوشت [خفه شده و به چوب مرده و از بلندی افتاده و به ضرب شاخ مرده و آنچه درنده از آن خورده باشد مگر آنچه را [که زنده دریافته و خود] سر ببرید و [همچنین] آنچه برای بتان سربریده شده و [نیز] قسمت کردن شما [چیزی را] به وسیله تیرهای قرعه این [کارها همه] نافرمانی [خدا] است امروز کسانی که کافر شده‌اند از [کارشکنی در] دین شما نومید گردیده‌اند پس از ایشان مترسید و از من بترسید امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم و اسلام را برای شما [به عنوان] آیینی برگزیدم و هر کس دچار گرسنگی شود بی آنکه به گناه متمایل باشد [اگر از آنچه منع شده است بخورد] بی تردید خدا آمرزنده مهربان است (مائده / ۳ / ۵)

و هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر [اینکه] روزیش بر عهده خداست و [او] قرارگاه و محل مردنش را می‌داند همه [اینها] در کتابی روشن [ثبت] است (هود / ۱۱ / ۶۱)

خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که حتما آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند و بیمشان را به ایمنی مبدل گرداند [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند و هر کس پس از آن به کفر گراید آنانند که نافرمانند (نور / ۲۴ / ۵۵)

ج) ارزش‌ها و توسعه:

شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده‌اید به کار پسندیده فرمان می‌دهید و از کار ناپسند باز می‌دارید و به خدا ایمان دارید و اگر اهل کتاب ایمان آورده بودند قطعا برایشان بهتر بود برخی از آنان مؤمنند و [الی] بیشترشان نافرمانند (آل عمران / ۳ / ۱۱۰) و آیات ۱۱ رعد و ۳۹ یونس و ۱۴۱ نساء.

د) اصول و راهبردهای توسعه

و به یاد آورید هنگامی را که شما در زمین گروهی اندک و مستضعف بودید می‌ترسیدید مردم شما را برابند پس [خدا] به شما پناه داد و شما را به یاری خود نیرومند گردانید و از چیزهای پاک به شما روزی داد باشد که سپاسگزاری کنید (۲۶) ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خدا و پیامبر او خیانت نکنید و [نیز] در امانتهای خود خیانت نورزید و خود می‌دانید [که نباید خیانت کرد] (۲۷) (انفال / ۸ / ۲۶ و ۲۷)

ه) اهداف توسعه

هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد قطعا او را با زندگی پاکیزه‌ای حیات [حقیقی] بخشیم و مسلما به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند پاداش خواهیم داد (نحل / ۱۶ / ۹۷)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و) توسعه انسانی و جمعیت:

گفتم از پروردگارتان آمرزش بخواهید که او همواره آمرزنده است. [تا] بر شما از آسمان باران پی در پی فرستد. و شما را به اموال و پسران یاری کند و برایتان باغها قرار دهد و نهرها برای شما پدید آورد (نوح / ۱۰/۷۱ و ۱۱ و ۱۲)

ز) خودکفائی و خود اتکائی:

برای او فرشتگانی است که پی در پی او را به فرمان خدا از پیش رو و از پشت سرش پاسداری می کنند در حقیقت خدا حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد هیچ برگشتی برای آن نیست و غیر از او حمایتگری برای آنان نخواهد بود (رعد / ۱۳ / ۱۱)

ح) کشاورزی و توسعه:

گفت هفت سال پی در پی می کارید و آنچه را درویدید جز اندکی را که می خورید در خوشه اش، آنگاه پس از آن هفت سال سخت می آید که آنچه را برای آن [سالها] از پیش نهاده اید جز اندکی را که ذخیره می کنید همه را خواهند خورد. آنگاه پس از آن سالی فرا می رسد که به مردم در آن [سال] باران می رسد و در آن آب میوه می گیرند.

و (هود / ۱۱ / ۶۱) و (اعراف / ۱۰ / ۷)

ط) توسعه صنعتی و فنی و عوامل ضعف آن:

ای کسانی که ایمان آورده اید چیزهای پاکیزه ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام شمارید و از حد مگذرید که خدا از حدگذرندگان را دوست نمی دارد. و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده حلال و پاکیزه را بخورید و از آن خدایی که بدو ایمان دارید پروا دارید (مائده / ۵ / آیات ۸۷ و ۸۸)

برخی مفاهیم سازگار با توسعه در اسلام (علاء الدین ، ۱۳۹۰):

الف) عزت و سربلندی جامعه اسلامی

می گویند اگر به مدینه برگردیم قطعا آنکه عزتمندتر است آن زیون تر را از آنجا بیرون خواهد کرد و [الی] عزت از آن خدا و از آن پیامبر او و از آن مؤمنان است لیکن این دورویان نمی دانند (مناقون / ۶۳ / ۸)

شیطان شما را از تهیدستی بیم می دهد و شما را به زشتی وامی دارد؛ و [الی] خداوند از جانب خود به شما وعده آمرزش و بخشش می دهد، و خداوند گشایشگر داناست (بقره / ۲ / ۲۶۸)

ب) مطلوبیت استفاده از نعمت ها در اسلام همراه با شکر گزاری

ای کسانی که ایمان آورده اید از نعمتهای پاکیزه ای که روزی شما کرده ایم بخورید و اگر تنها او را می پرستید خدا را شکر کنید (بقره / ۲ / ۱۷۲)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و خدا برای شما خانه‌هایتان را مایه آرامش قرار داد و از پوست دامها برای شما خانه‌هایی نهاد که آن [ها] را در روز جابجا شدنشان و هنگام ماندنشان سبک می‌یابید و از پشمها و کرکها و موهای آنها وسایل زندگی که تا چندی مورد استفاده است [قرار داد] (۸۰) و خدا از آنچه آفریده به سود شما سایه‌هایی فراهم آورده و از کوهها برای شما پناهگاه‌هایی قرار داده و برای شما تن‌پوشهایی مقرر کرده که شما را از گرما [و سرما] حفظ می‌کند و تن‌پوشها [=زرها] بی که شما را در جنگستان حمایت می‌نماید این گونه وی نعمتش را بر شما تمام می‌گرداند امید که شما [به فرمانش] گردن نهید (۸۱). (نحل / ۱۶ / ۸۰ و ۸۱)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید چیزهای پاکیزه‌ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام مشمارید و از حد مگذرید که خدا از حدگذرندگان را دوست نمی‌دارد. (۸۷) و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده حلال و پاکیزه را بخورید و از آن خدایی که بدو ایمان دارید پروا دارید (۸۸) (مائده / ۵ / ۸۷ و ۸۸)

ج) منزلت و رسالت آدمی و چون پروردگار تو به فرشتگان گفت من در زمین جانشینی خواهم گماشت [فرشتگان] گفتند آیا در آن کسی را می‌گماری که در آن فساد انگیزد و خونها بریزد و حال آنکه ما با ستایش تو [تو را] تنزیه می‌کنیم و به تقدیست می‌پردازیم فرمود من چیزی می‌دانم که شما نمی‌دانید (بقره / ۲ / ۳۰)

د) رابطه عقل و دین و اهمیت علم در اسلام

قطعا بدترین جنبندگان نزد خدا کران و لالانی‌اند که نمی‌اندیشند (انفال / ۸ / ۲۲)

ه) همسویی منافع فرد و جمع در اسلام

و ما این کتاب [=قرآن] را به حق به سوی تو فرو فرستادیم در حالی که تصدیق‌کننده کتابهای پیشین و حاکم بر آنهاست پس میان آنان بر وفق آنچه خدا نازل کرده حکم کن و از هواهایشان [با دور شدن] از حقی که به سوی تو آمده پیروی مکن برای هر یک از شما [امتها] شریعت و راه روشنی قرار داده‌ایم و اگر خدا می‌خواست شما را یک امت قرار می‌داد ولی [خواست] تا شما را در آنچه به شما داده است بیازماید پس در کارهای نیک بر یکدیگر سبقت گیرید بازگشت [همه] شما به سوی خداست آنگاه در باره آنچه در آن اختلاف می‌کردید آگاهتان خواهد کرد (مائده / ۵ / ۴۸)

و) نسبت ماده و معنا

ای پیامبر! بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و [نیز] روزیهای پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده بگو این [نعمتها] در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده‌اند و روز قیامت [نیز] خاص آنان می‌باشد این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می‌دانند به روشنی بیان می‌کنیم (اعراف / ۷ / ۳۲)

ز) عناصر خدا گرانی و خدا محوری توسعه

این است نگارگری الهی و کیست خوش‌نگارتر از خدا و ما او را پرستندگانیم (بقره / ۲ / ۱۳۸)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

در حقیقت خدا از فرزندان اسرائیل پیمان گرفت و از آنان دوازده سرکرده برانگیختیم و خدا فرمود من با شما هستم اگر نماز برپا دارید و زکات بدهید و به فرستادگانم ایمان بیاورید و یاریشان کنید و وام نیکویی به خدا بدهید قطعاً گناهانتان را از شما می‌زدایم و شما را به باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است در می‌آورم پس هر کس از شما بعد از این کفر ورزد در حقیقت از راه راست گمراه شده است (مائده / ۱۲)

و آنگاه که [یهودیان] گفتند خدا چیزی بر بشری نازل نکرده بزرگی خدا را چنانکه باید نشناختند بگو چه کسی آن کتابی را که موسی آورده است نازل کرده [همان کتابی که] برای مردم روشنایی و رهنمود است [و] آن را به صورت طومارها در می‌آورد [آنچه را] از آن [می‌خواهید] آشکار و بسیاری را پنهان می‌کنید در صورتی که چیزی که نه شما می‌دانستید و نه پدرانتان [به وسیله آن] به شما آموخته شد بگو خدا [همه را فرستاده] آنگاه بگذار تا در ژرفای [باطل] خود به بازی [سرگرم] شوند (انعام / ۶ / ۹۱)

نقش دولت در در تامین رفاه اقتصادی و توزیع عدالت در جامعه از دیدگاه اسمیت و قرآن:

اسمیت برای دولت سه وظیفه قائل است:

- ایجاد شرایطی که از طریق آن، دولت امنیت خارجی کشور را تأمین کند.
- تأسیس و اداره‌ی سازمان‌هایی که امنیت داخلی کشور را تأمین می‌نماید.
- تولید برخی از کالاهای عمومی و فراهم آوردن خدمات اجتماعی که بخش خصوصی به‌طرزی سودمند نتواند آن‌ها را تولید و یا ارائه نماید.

وی با توجه به اینکه عموماً حمایت از صنایع داخلی باعث ایجاد انحصار می‌گردد اعتقاد داشت که دخالت دولتها باعث انحصار و در نتیجه بالا رفتن قیمت‌ها خواهد شد؛ که این امر رفاه عمومی را کاهش خواهد داد. این نظریه با به‌وجود آمدن بحران بزرگ خدشه‌دار شد و نظریه دخالت دولت کینز، لزوم حمایت دولت از اقتصاد را در شرایط بحرانی تأیید کرد.

گستره عدل بر فعالیت های اقتصادی

ای کسانی که ایمان آورده‌اید پیوسته به عدالت قیام کنید و برای خدا گواهی دهید هر چند به زیان خودتان یا [به زیان] پدر و مادر و خویشاوندان [شما] باشد اگر [یکی از دو طرف دعوا] توانگر یا نیازمند باشد باز خدا به آن دو [از شما] سزاوارتر است پس از پی هوس نروید که [در نتیجه از حق] عدول کنید و اگر به انحراف گرایید یا اعراض نمایید قطعاً خدا به آنچه انجام می‌دهید آگاه است (نساء / ۴ / ۱۳۵)

به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند و آهن را که در آن برای مردم خطری سخت و سودهایی است پدید آوردیم تا خدا معلوم بدارد چه کسی در نهان او و پیامبرانش را یاری می‌کند آری خدا نیرومند شکست ناپذیر است (حدید / ۵۷ / ۲۵)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

عدالت اجتماعی، اقتصادی در نگرش قرآنی

ای کسانی که ایمان آورده‌اید بسیاری از دانشمندان یهود و راهبان اموال مردم را به ناروا می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند و کسانی که زر و سیم را گنجینه می‌کنند و آن را در راه خدا هزینه نمی‌کنند ایشان را از عذابی دردناک خبر ده (توبه / ۳۴ / ۹)

در حقیقت خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد به شما اندرز می‌دهد که پند گیرید (نحل / ۱۶ / ۹۰)

بنابراین به دعوت پرداز و همان گونه که ماموری ایستادگی کن و هوسهای آنان را پیروی مکن و بگو به هر کتابی که خدا نازل کرده است ایمان آوردم و مامور شدم که میان شما عدالت کنم خدا پروردگار ما و پروردگار شماست اعمال ما از آن ما و اعمال شما از آن شماست میان ما و شما خصومتی نیست خدا میان ما را جمع می‌کند و فرجام به سوی اوست (شوری / ۴۲ / ۱۵)

سازو کارهای تحقق عدالت اقتصادی، اجتماعی در آیات قرآن (علاء الدین ، ۱۳۹۰):

ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال همدیگر را به ناروا مخورید مگر آنکه داد و ستدی با تراضی یکدیگر از شما انجام گرفته باشد و خودتان را مکشید زیرا خدا همواره با شما مهربان است (نساء / ۴ / ۲۹)؛

۱- اصل همگانی بودن سرمایه ها: و قطعاً شما را در زمین قدرت عمل دادیم و برای شما در آن وسایل

معیشت نهادیم [اما] چه کم سپاسگزاری می‌کنید (اعراف / ۷ / ۱۰)

۲- اصل برابری و نفی تبعیض نژادی: [اما] خدا شما را از کسانی که در [کار] دین با شما نجنجیده و

شما را از دیارتان بیرون نکرده‌اند باز نمی‌دارد که با آنان نیکی کنید و با ایشان عدالت ورزید زیرا خدا

دادگران را دوست می‌دارد (ممتحنه / ۶۰ / ۸)

خدا شما را به سوگندهای بیهوده‌تان مؤاخذه نمی‌کند ولی به سوگندهایی که [از روی اراده] می‌خورید [و می‌شکنید] شما را مؤاخذه می‌کند و کفاره‌اش خوراک دادن به ده بینواست از غذاهای متوسطی که به کسان خود می‌خورانید یا پوشانیدن آنان یا آزاد کردن بنده‌ای و کسی که [هیچ یک از اینها را] نیابد [باید] سه روز روزه بدارد این است کفاره سوگندهای شما وقتی که سوگند خوردید و سوگندهای خود را پاس دارید این گونه خداوند آیات خود را برای شما بیان می‌کند باشد که سپاسگزاری کنید (مائده / ۵ / ۸۹)

صدقات تنها به تهیدستان و بینوایان و متصدیان [گردآوری و پخش] آن و کسانی که دلشان به دست آورده می‌شود و در [راه آزادی] بردگان و وامداران و در راه خدا و به در راه مانده اختصاص دارد [این] به عنوان فریضه از جانب خداست و خدا دانای حکیم است (توبه / ۹ / ۶۰)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و بدانید که هر چیزی را به غنیمت گرفتید یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و برای خویشاوندان [او] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی [حق از باطل] روزی که آن دو گروه با هم روبرو شدند نازل کردیم ایمان آورده‌اید و خدا بر هر چیزی تواناست (انفال / ۸ / ۴۱)

کسانی که [وسيله] زناشویی نمی‌یابند باید عفت ورزند تا خدا آنان را از فضل خویش بی‌نیاز گرداند و از میان غلامانتان کسانی که در صدقند با قرارداد کتبی خود را آزاد کنند اگر در آنان خیری [و توانایی پرداخت مال] می‌یابید قرار باز خرید آنها را بنویسید و از آن مالی که خدا به شما داده است به ایشان بدهید [تا تدریجاً خود را آزاد کنند] و کنیزان خود را در صورتی که تمایل به پاکدامنی دارند برای اینکه متاع زندگی دنیا را بجویند به زنا وادار مکنید و هر کس آنان را به زور وادار کند در حقیقت خدا پس از اجبار نمودن ایشان نسبت به آنها] آمرزنده مهربان است (نور / ۲۴ / ۳۳)

۳- **مسئول تأمین اجتماعی:** اوست آن کسی که آنچه در زمین است همه را برای شما آفرید سپس به [آفرینش] آسمان پرداخت و هفت آسمان را استوار کرد و او به هر چیزی داناست (بقره / ۲ / ۲۹)

۴- **اهداف و سیاست های تأمین اجتماعی:** آنچه خدا از [اداری] ساکنان آن قریه‌ها عاید پیامبرش گردانید از آن خدا و از آن پیامبر [او] و متعلق به خویشاوندان نزدیک [وی] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است تا میان توانگران شما دست به دست نگیرد و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید و از خدا پروا بدارید که خدا سخت کیفر است [این غنایم نخست] اختصاص به بینوایان مهاجری دارد که از دیارشان و اموالشان رانده شدند خواستار فضل خدا و خشنودی [او] می‌باشند و خدا و پیامبرش را یاری می‌کنند اینان همان مردم درست کردارند (حشر / ۸۷ / ۵۹)

۵- **منابع مالی تأمین اجتماعی:** اگر صدقه‌ها را آشکار کنید، این، کار خوبی است، و اگر آن را پنهان دارید و به مستمندان بدهید، این برای شما بهتر است؛ و بخشی از گناهانتان را می‌زداید، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است (بقره / ۲ / ۲۷۱)

۶- **نقش دولت در تأمین اجتماعی:** صدقات تنها به تهیدستان و بینوایان و متصدیان [گردآوری و پخش] آن و کسانی که دلشان به دست آورده می‌شود و در [راه آزادی] بردگان و وامداران و در راه خدا و به در راه مانده اختصاص دارد [این] به عنوان فریضه از جانب خداست و خدا دانای حکیم است (توبه / ۹ / ۶۰)

۷- **خانواده های بی سرپرست:** و کسانی از شما که می‌میرند و همسرانی بر جای می‌گذارند [همسران] چهار ماه و ده روز انتظار می‌برند پس هرگاه عده خود را به پایان رسانند در آنچه آنان به نحو

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

پسندیده درباره خود انجام دهند گناهی بر شما نیست و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است. و در باره آنچه شما به طور سربسته از آنان [در عده وفات] خواستگاری کرده یا [آن را] در دل پوشیده داشته‌اید بر شما گناهی نیست خدا می‌داندست که [شما] به زودی به یاد آنان خواهید افتاد ولی با آنان قول و قرار پنهانی مگذارید مگر آنکه سخنی پسندیده بگویید و به عقد زناشویی تصمیم مگیرید تا زمان مقرر به سرآید و بدانید که خداوند آنچه را در دل دارید می‌داند پس از [مخالفت] او بترسید و بدانید که خداوند آمرزنده و بردبار است (بقره / ۲ / ۲۳۴ و ۲۳۵)

ابعاد مختلف مالکیت در آیات قرآن:

۱- منشأ مالکیت

و بدانید که هر چیزی را به غنیمت گرفتید یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و برای خویشاوندان [او] و یتیمان و بینویان و در راه‌ماندگان است اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی [حق از باطل] روزی که آن دو گروه با هم روبرو شدند نازل کردیم ایمان آورده‌اید و خدا بر هر چیزی تواناست (انفال / ۸ / ۴۱)

۲- حقوق اجتماعی مالکیت

و در آن [زمین] باغهایی از درختان خرما و تاک قرار دادیم و چشمه‌ها در آن روان کردیم تا از میوه آن و [از] کارکرد دستهای خودشان بخورند آیا باز [هم] سپاس نمی‌گذارند (یس / ۳۶ / ۳۴ و ۳۵)

۳- مالکیت تکوینی (مطابقه)

و هر چه در آسمانها و هر چه در زمین است از آن خداست تا کسانی را که بد کرده‌اند به [سزای] آنچه انجام داده‌اند کیفر دهد و آنان را که نیکی کرده‌اند به نیکی پاداش دهد (نجم / ۵۳ / ۳۱)

۴- اسباب قانونی مالکیت

ای کسانی که ایمان آورده‌اید به قراردادهای خود [وفا کنید برای شما] گوشت [چارپایان حلال گردیده جز آنچه [حکمش] بر شما خوانده می‌شود در حالی که نباید شکار را در حال احرام حلال بشمرید خدا هر چه بخواهد فرمان می‌دهد (مائده / ۱/۵)

۵- حدود و شرایط مالکیت

ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال همدیگر را به ناروا نخورید مگر آنکه داد و ستدی با تراضی یکدیگر از شما [انجام گرفته] باشد و خودتان را مکشید زیرا خدا همواره با شما مهربان است (نساء / ۴ / ۲۹)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید ربا را [با سود] چندین برابر نخورید و از خدا پروا کنید باشد که رستگار شوید (آل عمران / ۳ / ۱۳۰)

۶- مالکیت عمومی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و آنچه را خدا از آنان به رسم غنیمت عاید پیامبر خود گردانید [شما برای تصاحب آن] اسب یا شتری بر آن نتاختید ولی خدا فرستادگانش را بر هر که بخواهد چیره می گرداند و خدا بر هر کاری تواناست (حشر / ۵۹ / ۶)

۷- مالکیت خصوصی (ان تکون تجاره عن تراض منکم) (نساء / ۴ / ۲۹)

تولید و اهمیت آن در قرآن:

- و قطعاً شما را در زمین قدرت عمل دادیم و برای شما در آن وسایل معیشت نهادیم [اما] چه کم سپاسگزاری می کنید (اعراف / ۱۷ / ۱۰)

- و به راستی داوود را از جانب خویش مزیتی عطا کردیم [و گفتیم] ای کوهها با او [در تسبیح خدا] همصدا شوید و ای پرندگان [هماهنگی کنید] و آهن را برای او نرم گردانیدیم. [که] زره های فراخ بساز و حلقه ها را درست اندازه گیری کن و کار شایسته کنی زیرا من به آنچه انجام می دهید بینایم. و باد را برای سلیمان [رام کردیم] که رفتن آن بامداد یک ماه و آمدنش شبانگاه یک ماه [راه] بود و معدن مس را برای او ذوب [و روان] گردانیدیم و برخی از جن به فرمان پروردگارشان پیش او کار می کردند و هر کس از آنها از دستور ما سر برمی تافت از عذاب سوزان به او می چشانیدیم. [آن متخصصان] برای او هر چه می خواست از نمازخانه ها و مجسمه ها و ظروف بزرگ مانند حوضچه ها و دیگهای چسبیده به زمین می ساختند ای خاندان داوود شکرگزار باشید و از بندگان من اندکی سپاسگزارند (سبأ / ۳۴ / ۱۰ تا ۱۳)

- و به سوی [قوم] ثمود برادرشان صالح را [فرستادیم] گفت ای قوم من خدا را بپرستید برای شما هیچ معبودی جز او نیست او شما را از زمین پدید آورد و در آن شما را استقرار داد پس از او آمرزش بخواهید آنگاه به درگاه او توبه کنید که پروردگارتان نزدیک [و] اجابت کننده است (هود / ۱۱ / ۶۱)

فراوانی منابع تولید:

- و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید ماییم که به آنها و شما روزی می بخشیم آری کشتن آنان همواره خطایی بزرگ است (اسراء / ۱۷ / ۳۱)؛

- و برای شما و هر کس که شما روزی دهنده او نیستید در آن وسایل زندگی قرار دادیم (حجر / ۱۵ / ۲۰)

- و هیچ چیز نیست مگر آنکه گنجینه های آن نزد ماست و ما آن را جز به اندازه ای معین فرو نمی فرستیم (حجر / ۱۵ / ۲۱)

عوامل تولید از دیدگاه آدام اسمیت و آیات قرآن:

اسمیت با اهمیت دادن به نیروی کار، از انرژی و قدرت انسانی، به عنوان یکی از منابع ثروت اقتصادی نام می برد. همین امر باعث شد که دانشمندان بعدی به این مهم اهمیت بیشتری دهند. وی می خواست عامل کار را در مقابل قوای طبیعت، به عنوان مهم ترین محرک تولید بشناساند. در واقع، زمین و سرمایه، بدون کمک و

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

همکاری نیروی کار، قادر به تولید کالایی نخواهند بود. وی معتقد است که نیروی کار، هنگامی در فرایند تولید مؤثر خواهد بود، که تقسیم کار، به مرحله اجراء درآید. تقسیم کار سبب می شود بهره‌وری و مهارت نیروی کار به‌طور نسبی افزایش یابد. علاوه بر این، تعداد زیاد ماشین، سبب تسهیل و سادگی کار شده و در زمان صرفه‌جویی خواهد شد. (شریعتی نجف آبادی، ۱۳۹۳)

وی نیروی کار مولد را در حیطه کالا پنداشته و از خدمات، نامی نمی‌برد. او در کتابش، کار صنعت‌گران و بازرگانان را به اندازه کشاورزان، مولد نمی‌دانست. در واقع او نتوانسته بود ارزش خدمات را درک کند؛ در حالی که اقتصاد امروز، تولید را در دو عرصه کالا و خدمات تقسیم‌بندی می‌کند. در مقابل، اسلام نیز عوامل تولید را به شرح زیر طبقه‌بندی می‌نماید:

- سرمایه در قرآن

گفتند ای ذوالقرنین یا جوج و ماجوج سخت در زمین فساد می‌کنند آیا [ممکن است] مالی در اختیار تو قرار دهیم تا میان ما و آنان سدی قرار دهی (کهف / ۹۴ / ۱۸)

- منابع طبیعی در قرآن

و باد را برای سلیمان [رام کردیم] که رفتن آن بامداد یک ماه و آمدنش شبانگاه یک ماه [راه] بود و معدن مس را برای او ذوب [و روان] گردانیدیم و برخی از جن به فرمان پروردگارشان پیش او کار می‌کردند و هر کس از آنها از دستور ما سر برمی‌تافت از عذاب سوزان به او می‌چشانیدیم. [آن متخصصان] برای او هر چه می‌خواست از نمازخانه‌ها و مجسمه‌ها و ظروف بزرگ مانند حوضچه‌ها و دیگرهای چسبیده به زمین می‌ساختند ای خاندان داوود شکرگزار باشید و از بندگان من اندکی سپاس‌گزارند (سبأ / ۳۴ / ۱۲ و ۱۳)

- کار در قانون طبیعت و نظام تکوین از دیدگاه قرآن

و در آن [زمین] باغهایی از درختان خرما و تاک قرار دادیم و چشمه‌ها در آن روان کردیم. تا از میوه آن و [از] کارکرد دستهای خودشان بخورند آیا باز [هم] سپاس نمی‌گزارند (یس / ۳۶ / ۳۴ و ۳۵)

- ارزش کار در آیات قرآنی

و ای قوم من پیمان‌ه و ترازو را به داد تمام دهید و حقوق مردم را کم مدهید و در زمین به فساد سر برمدارید (هود / ۱۱ / ۸۵)،

و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست (نجم / ۳۹)

- کار و مدیریت

و چون به آب مدین رسید گروهی از مردم را بر آن یافت که [دامهای خود را] آب می‌دادند و پشت‌سرشان دو زن را یافت که [گوسفندان خود را] دور می‌کردند [موسی] گفت منظورتان [از این کار]

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

چيست گفتند [ما به گوسفندان خود] آب نمی دهیم تا شبانان [همگی گوسفندانشان را] برگردانند و پدر ما پیری سالخورده است. پس برای آن دو [گوسفندان را] آب داد آنگاه به سوی سایه برگشت و گفت پروردگارا من به هر خیری که سویم بفرستی سخت نیازمندم. پس یکی از آن دو زن در حالی که به آزر گام بر می داشت نزد وی آمد [او] گفت پدرم تو را می طلبد تا تو را به پاداش آب دادن [گوسفندان] برای ما مزد دهد و چون [موسی] نزد او آمد و سرگذشت [خود] را بر او حکایت کرد [وی] گفت مترس که از گروه ستمگران نجات یافتی. یکی از آن دو [دختر] گفت ای پدر او را استخدام کن چرا که بهترین کسی است که استخدام می کنی هم نیرومند [و هم] در خور اعتماد است. [شعیب] گفت من می خواهم یکی از این دو دختر خود را [که مشاهده می کنی] به نکاح تو در آورم به این [شرط] که هشت سال برای من کار کنی و اگر ده سال را تمام گردانی اختیار با تو است و نمی خواهم بر تو سخت گیرم و مرا ان شاء الله از درستکاران خواهی یافت. [موسی] گفت این [قرار داد] میان من و تو باشد که هر یک از دو مدت را به انجام رسانیدم بر من تعدی [روا] نباشد و خدا بر آنچه می گوئیم وکیل است (قصص / ۲۸ تا ۲۸)

- تشویق و اهمیت دادن به کار و کارگر

کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [بدانند که] ما پاداش کسی را که نیکوکاری کرده است تباه نمی کنیم (کهف / ۱۸ / ۳۰)

و برای هر یک از این دو گروه [از آنچه انجام داده اند] در جزا [مراتبی خواهد بود و پروردگارت از آنچه می کنند غافل نیست (انعام / ۶ / ۱۳۲)]

- نکوهش از بیکاری و ولگردی

و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست. و [نتیجه] کوشش او به زودی دیده خواهد شد (نجم / ۵۳ / ۳۹ و ۴۰)

اهداف اقتصادی اسلام:

الف) استقلال اقتصادی

همانان که مترصد شمایند پس اگر از جانب خدا به شما فتحی برسد می گویند مگر ما با شما نبودیم و اگر برای کافران نصیبی باشد می گویند مگر ما بر شما تسلط نداشتیم و شما را از [اورود در جمع] مؤمنان باز نمی داشتیم پس خداوند روز قیامت میان شما داوری می کند و خداوند هرگز بر [زیان] مؤمنان برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است (نساء / ۴ / ۱۴۱) و (آل عمران / ۳ / ۱۳۹)

ب) حفظ حاکمیت و اقتدار سیاسی اسلام

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و هر چه در توان دارید از نیرو و اسبهای آماده بسیج کنید تا با این [تدارکات] دشمن خدا و دشمن خودتان و [دشمنان] دیگری را جز ایشان که شما نمی شناسیدشان و خدا آنان را می شناسد بترسانید و هر چیزی در راه خدا خرج کنید پاداشش به خود شما بازگردانیده می شود و بر شما ستم نخواهد رفت (انفال / ۸ / ۶۰) و (هود / ۱۱ / ۱۱۳)

ج) تأمین رفاه عمومی و مبارزه با فقر

ای پیامبر! بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و [نیز] روزیهای پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده بگو این [نعمتها] در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده اند و روز قیامت [نیز] خاص آنان می باشد این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می دانند به روشنی بیان می کنیم (اعراف / ۷ / ۳۲)، (توبه / ۶۰ / ۹)

د) رشد توسعه جامع اقتصادی

صدقات تنها به تهی دستان و بینوایان و متصدیان [گردآوری و پخش] آن و کسانی که دلشان به دست آورده می شود و در [راه آزادی] بردگان و وامداران و در راه خدا و به در راه مانده اختصاص دارد [این] به عنوان فریضه از جانب خداست و خدا دانای حکیم است (توبه / ۹ / ۶۰)

ه) برقراری عدالت اقتصادی و اجتماعی :

ای کسانی که ایمان آورده اید، از چیزهای پاکیزه ای که به دست آورده اید، و از آنچه برای شما از زمین برآورده ایم، انفاق کنید، و در پی ناپاک آن نروید که (از آن) انفاق نمایید، در حالی که آن را (اگر به خودتان می دادند) جز با چشم پوشی (و بی میلی) نسبت به آن، نمی گرفتید، و بدانید که خداوند، بی نیاز ستوده (صفات) است (بقره / ۲ / ۲۶۷)

۸- نتیجه گیری و پیشنهادات:

دانشمندان اسلامی قرنهای قبل از آدم اسمیت، ریکاردو و مارکس در مورد اهمیت ارزش کار در تعیین ارزش اقتصادی تأکید کرده و ارزش کالا را معادل با کار متبلور در آن دانسته است. با این وجود طبق مطالعات سید فرید الاتس^۱ (۲۰۰۶) بخش قابل توجهی از این کشورها و جمعیت مسلمانانی که در دنیا زندگی می کنند یا در کشورهای بسیار فقیر و از نظر اقتصادی عقب مانده هستند و یا در مناطقی زندگی می کنند که به لحاظ برخورداری از منابع طبیعی (مثل نفت و گاز) دارای شرایط مالی مساعدتری نسبت به سایرین هستند. بسیاری از آنها در سطوح پایینی از سواد، سطح پایین بهداشت، تورم بالا، نرخ رشد اقتصادی اندک، سطح رفاه کم، امید

¹ -Syed Farid Alatas

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام وی وی کم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

به زندگی کمتر از میانگین جهانی و عمدتاً در کشورهای غیر صنعتی به سر می برند که موجب نزول بهره وری نیروی انسانی در این کشورها شده است.

معدودی از کشورهای مسلمان از جمله مالزی و اندونزی با بهره گیری از این مفاهیم و پیاده سازی بخش کوچکی از آن به پیشرفتهای قابل توجهی در دنیا دست یافته اند. بعنوان مثال استفاده از عقود اسلامی همانند استصناع، صکوک و مشارکت در این کشورها و برخی از سایر کشورهای مسلمان به قدری مورد توجه قرار گرفته که تعدادی از کشورهای غیر مسلمان نیز به استفاده از این اصول و سایر اصول بانکداری اسلامی متمایل شده اند. از این رو این مهم بعهدہ اندیشمندان جهان اسلام و محققین دانشگاههای کشورهای اسلامی است تا با مطالعه در وضعیت اقتصادی کشورهای مسلمان و استفاده از نکات و آموزهای قرآن کریم (که بر طبق آنچه گفته شد در تمامی زمینه ها دارای آموزه های ارزشمندی است)، سیره نبوی و معصومین، و بکارگیری برخی از اصول اقتصاد نوین به مدد کشورهای مسلمان آمده و قوانین اقتصادی اسلام را بر طبق شرایط امروزی در این سرزمینها نهادینه نمایند و اقتصاد اسلامی را به جایگاه واقعی خود در دنیا ارتقاء دهند. به اعتقاد برخی از اندیشمندان مسلمان (محمد اکرم خان، ۱۹۸۷) اصول عالیہ اسلامی زمانی می تواند در کشورهای پیشرفته دنیا مورد تبلیغ قرار گرفته و از آنها دفاع شود که این اصول و مفاهیم اولاً در کشورهای مسلمان بکار گرفته شود و ثانیاً بکارگیری آنها موجب پیشرفت و ترقی آنها در دنیا گردد. در غیر اینصورت تمایلی به سوی این مفاهیم نشان داده نشده و چه بسا وجوه منفی آن در دنیا مورد تبلیغ قرار گیرد.

لذا پیشنهاد می گردد:

- حلقه فکری مشترکی از پژوهشگران دانشگاه و حوزه تشکیل و پس از اجماع در مسائل اقتصاد روز و مبانی اقتصادی مطرح در دنیا، موضوعات را به استناد آیات قرآنی بازنویسی نمایند.
- نظر به گستردگی حوزه های اقتصادی، این بخش به زیر شاخه های کوچکتر تقسیم و هر شاخه ای به تنهایی به پویایی در زمینه اقتصاد اسلامی پردازد. مثلاً حوزه های پولی، مالی، بانکی، بورس، اوراق بهادار اسلامی و ... هر یک به تنهایی و بصورت تخصصی مسائل خود را ارزیابی نموده و از ارائه کلیات خودداری گردد.
- مسائل روزمره مطرح در حوزه اقتصاد اعم از مسائل پولی، مالی و ارزی با زبانی ساده و قابل فهم اما در چارچوب تبیینی از قرآن به عامه ارائه شود.
- از بکاربردن الفاظ ثقیل و نامفهوم (الفاظ و اصطلاحات فقهی سنگین) در تشریح مسائل اقتصادی روزمره پرهیز گردد تا مفاهیم مذکور جذابیت لازم را داشته باشند.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- تحقیق و بررسی در حوزه اقتصاد اسلامی را از متون علمی و جلسات درسی و مباحثات حوزه و دانشگاه به رسانه های اجتماعی کشیده شده و به مرور فرهنگ بکارگیری مفاهیم اقتصاد اسلامی بجای اقتصاد غیر اسلامی در بین مردم نهادینه گردد.
- تمامی مبانی و فرهنگ وارده از اقتصاد غیر اسلامی را مردود ندانسته و در صورت لزوم نسبت به تطبیق آن با فرهنگ اسلامی اقدام گردد.

منابع و مأخذ:

- ۱- اخوان، حمید، (۱۳۸۵)، مقایسه اجمالی نظریات اقتصادی ابن خلدون و آدام اسمیت، پایگاه اطلاع رسانی سراسری اسلامی به آدرس اینترنتی <http://islamicdatabank.com/ViewArticle> تاریخ برداشت مطلب: ۱۳۹۳/۰۹/۰۸
- ۲- بار، رمون (۱۳۷۵)؛ اقتصاد سیاسی؛ ترجمه منوچهر فرهنگ؛ تهران: سروش
- ۳- بلاگ، مارک (۱۳۷۵)، اقتصاددانان بزرگ جهان، ترجمه حسن گلریز، تهران، نی، ۱۳۷۵، ص ۹.
- ۴- حسینی کوهساری، سید مفید، (۱۳۹۰)، اعجاز اقتصادی قرآن کریم، دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم سال پنجم، شماره ۸، بهار و تابستان ۱۳۹۰.
- ۵- راسل وینستین، جک، (۱۳۹۱)، زندگی و اندیشه های ادم اسمیت؛ مترجم شیرزاد پیک حرفه ای، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول.
- ۶- رفیعی محمدی، ناصر، (۱۳۹۳)، سیر تدوین و تطور تفسیر علمی قرآن، ۱۴، دانشنامه موضوعی قرآن، پایگاه اطلاع رسانی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن، به آدرس اینترنتی: <http://maarefquran.org>
- ۷- شریعتی نجف آبادی، احسان، (۱۳۹۳)، آدام اسمیت Adam smith، پایگاه اطلاع رسانی پژوهشکده باقر العلوم به آدرس اینترنتی <http://www.pajoohe.com> تاریخ برداشت مطلب: ۱۳۹۳/۰۹/۰۱.
- ۸- علاء الدین، سید محمدرضا (۱۳۹۰)، آشنایی با آیات اقتصادی قرآن کریم، فصلنامه قرآنی کوثر، سال یازدهم، شماره ۳۸، نیمه دوم بهار و نیمه اول تابستان ۱۳۹۰، صص ۲۱-۲۲.
- ۹- میرمعزی، سیدحسین، (۱۳۸۹)، روش کشف نظام اقتصادی اسلام؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی/ سال دهم/ شماره ۳۹/ پاییز ۱۳۸۹
- ۱۰- میرمعزی، سیدحسین، (۱۳۸۱)، نظام اقتصادی اسلام ساختار کلان؛ تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر

چهارمین کنفرانس الگویی اسلامی ایرانی پیشرفت

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

نکونام ، محمد رضا (۱۳۸۶) ، قرآن کریم و زمینه های اقتصادی ، انتشارات ظهور شفق ، چاپ

- ۱۱

اول .

- 12- Akram khan , Muhammad(1987),Methodology of Islamic Economic, Journal of Islamic Economic,Vol 1 , No 1, Muharram 1408H, (Aug-sep 1987).
- 13- Alatas, Syed Farid(2006), Islam and the Scienceof Economics, The Blackwell Companion to Contemporary Islamic Thought ,Edited by Ibrahim M. Abu-Rabi',Copyright © 2006 by Blackwell Publishing Ltd,pp 1-20
- 14- chamber biographical dictionary editor: Melanie parry sixth edition 1997 imprint of chambers harrap publishers ltd p#: 1712
- 15- Umar Chapra, Muhammad(1991),relevance and importance of islamic economics, lessons in islamic economics, Vol 1,pp 93-94, islamic development bank , Islamic research and training institute.